

ВИДИ ЛЕКЦІЙ У МЕДИЧНІЙ ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ

Доц. І. М. Хоменко, проф. В. М. Михальчук, проф. І. П. Козярін, проф. С. В. Видиборець, О. В. Сергієнко

Національна медична академія післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика МОЗ України

Систематизовано дані щодо ролі лекції в системі медичної післядипломної освіти і важливості контролю базисних знань. Засвідчено, що лекція повинна мати відповідну структуру і виконує низку функцій; створює умови для самостійного вивчення навчального матеріалу за підручниками, посібниками, керівництвами; формує мотивацію для роботи в пошукових мережах Інтернету. У системі післядипломної освіти лекція є незамінним елементом у функції систематизації і структурі всього масиву знань із будь-якої дисципліни та є головною ланкою дидактичного циклу навчання.

Ключові слова: післядипломна освіта, лекція, дистанційний контроль знань.

ВИДЫ ЛЕКЦИЙ В МЕДИЦИНСКОМ ПОСЛЕДИПЛОМНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Доц. И. М. Хоменко, проф. В. Н. Михальчук, проф. И. П. Козярин, проф. С. В. Выдыборец, А. В. Сергиенко

Систематизированы данные о роли лекции в системе медицинского последипломного образования и важности контроля базисных знаний. Показано, что лекция должна иметь соответствующую структуру и выполняет ряд функций; создает условия для самостоятельного изучения учебного материала по учебникам, пособиям, руководствам; формирует мотивацию для работы в поисковых сетях Интернета. В системе последипломного образования лекция является незаменимым элементом в систематизации и структуре всего массива знаний по любой дисциплине, является главным звеном дидактического цикла обучения.

Ключевые слова: последипломное образование, лекция, дистанционный контроль знаний.

THE TYPES OF LECTURES IN MEDICAL POSTGRADUATE EDUCATION

I. M. Khomenko, V. M. Mykhalchuk, I. P. Kozyarin, S. V. Vydyborets, O. V. Sergienko

Data on the role of lectures in the system of medical postgraduate education is systematized and significance of distance control of basic knowledge. It is shown that a lecture should have appropriate system and carries out a number of duties; creates conditions for studying new information from textbooks, manuals, handbooks without assistance; motivates to work in search engine Internet. In the system of postgraduate education a lecture is an indispensable element in organizing functions and structure of the entire array of knowledge on any subject and is the main component of the training epoch.

Key words: postgraduate education, lecture, distance control of basic knowledge.

Досягнення сучасної медичної науки ставлять перед вищою медичною освітою цілу низку проблем, серед яких є збільшення кількості інформації, якою має оволодіти майбутній спеціаліст, чи лікар, який проходить післядипломне навчання [1, 5, 7]. Без підвищення рівня фундаментальної підготовки нині неможливо досягти головної мети перебудови медичної освіти — істотного поліпшення якості підготовки фахівців-медиків. Рівень

викладання навчального матеріалу має забезпечити опанування студентами та лікарями великого за обсягом інформації матеріалу за одиницю часу та її використання в процесі як навчання, так і в подальшій практичній діяльності [2, 3].

Чільне місце в теоретичній підготовці лікарів як на додипломному, так і післядипломному етапі належить лекції [2, 4]. Нові тенденції, що намітилися в реформуванні системи

додипломної і післядипломної підготовки лікарів, зумовлюють необхідність упровадження в навчальний процес нових форм і методів навчання, які мають сприяти його інтенсифікації, стимулювати розумову діяльність студентів і лікарів-слухачів закладів післядипломного навчання. Сучасна лекція покликана озброїти слухачів знаннями методологічних основ певної клінічної дисципліни, ознайомити їх з основними етапами становлення і розвитку теоретичних концепцій і, врешті-решт, лише на лекції студент чи лікар-слухач може сформулювати чітке уявлення про сучасний стан тієї чи іншої проблеми. Зважаючи на надзвичайно високий темп розвитку сучасної медичної науки, жоден із найсучасніших підручників, посібників чи монографій аналогічного завдання розв'язати не зможуть. Не замінять лекцію навіть найліпшим методологічним чином організовані семінарські чи практичні заняття.

Мета роботи — систематизувати й узагальнити дані щодо ролі лекції у системі медичної освіти, продемонструвати необхідність зміни методологічних підходів до її проведення в сучасних умовах.

Однією з основних форм організації систематичних навчальних занять під час викладання як клінічних, так і теоретичних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах (ВМНЗ) післядипломної освіти є лекція як носій необхідної інформації з того чи іншого розділу відповідної дисципліни. Окрім того, лекція є незамінною для систематизації та структурування всього обсягу знань, отриманих слухачами з кожної конкретної навчальної дисципліни [2, 4, 6].

У Вікіпедії (вільній енциклопедії) дано визначення лекції: «Лекція — це основна форма проведення навчальних занять, призначених для подальшого засвоєння теоретичного матеріалу». Залежно від мети та форми або методів викладу навчального матеріалу лекції поділяються на вступні, навчальні, інформаційні, оглядові, проблемні, відкриті, підсумкові, комплексні, клінічні тощо. Основною дидактичною метою лекції є забезпечення орієнтовної основи для засвоєння слухачами навчального матеріалу. Доцільно зазначити, що наявність певної частини самостійної роботи слухачів нині є вимогою до організації навчального процесу у вищій школі. Кожна

лекція виконує низку функцій: інформаційну, стимулювальну, виховну, розвивальну, методологічну, пояснювальну та сприяє активізації процесу мислення й уваги слухачів; створює умови для самостійного вивчення навчального матеріалу за підручниками й посібниками; формує мотивацію для роботи в пошукових мережах Інтернету. Лекція повинна мати відповідну структуру і містити такі елементи: вступ, у якому формулюється мотивація навчання, мета лекції й основні питання цієї теми; виклад основного матеріалу; висновки, які створюють можливість систематизувати навчальний матеріал і виділити основну ідею; відповіді на запитання слухачів та рекомендації щодо поглиблення самостійного вивчення теми [2, 3]. Вузловими критеріями оцінки лекції є: зміст, методика, керівництво роботою слухачів, лекторські дані та результативність лекції. На ефективність лекції позитивно впливають і деякі чинники довкілля (оптимальне освітлення, відсутність сторонніх звуків, свіже повітря в аудиторії, зручні робочі місця, добра акустика, естетичне оформлення аудиторії тощо) та мистецтво лектора (відмінне знання предмета, бажання бути добрим лектором, культура мовлення, вміння логічно викладати свої думки, наполеглива праця з підготовки кожної лекції, практика і тренування, зовнішній вигляд, уміння налагодити контакт з аудиторією, педагогічний такт та ін.).

Під час підготовки до лекції лектору необхідно чітко визначити цілі й завдання лекції, дати назву відповідно до навчального плану і програми предмета чи курсу, скласти план лекції, а потім конспект із рекомендованим переліком літератури й необхідних цифрових даних, підготувати відповідні ілюстративні матеріали тощо [4]. Читаючи лекції, викладач зобов'язаний дотримуватися зовнішнього і внутрішнього регламенту занять (початок, кінець, розділи лекції), чіткої структури та виконання плану лекції, доступності та пояснення нових термінів і понять, виділення головних думок і висновків, підбиття підсумків наприкінці окремих питань та щодо всієї лекції, використовувати технічні засоби навчання тощо. До читання кожного виду лекції необхідно підходити індивідуально, з творчою насагою, оскільки лекції суттєво відрізняються між собою за метою, змістом та інформацією.

Наприклад, *вступна лекція* знайомить слухачів із метою циклу (курсу), його місцем у системі навчальних дисциплін. Вступна лекція висуває та обґрунтовує основні методологічні позиції курсу, визначає предмет і методи дисципліни, що вивчається. Дуже важливим для вступної лекції є зв'язок теоретичного матеріалу з практичними аспектами роботи лікаря. Під час вступної лекції викладач має можливість охарактеризувати підручник та навчальні посібники, пропонувані для опрацювання; ознайомити слухачів з обов'язковою (рекомендованою) літературою, орієнтує лікарів на подальшу самостійну роботу та знайомить із методикою засвоєння циклу.

Тематична лекція — найпоширеніший вид лекції для вищої школи, у якій всебічно розкривають те чи інше питання, висвітлюються головні аспекти наукової проблеми, взаємозв'язок між різними розділами та темами курсу.

Оглядова лекція — передбачає систематичне узагальнення та аналіз головних проблем курсу. Як правило, аналіз має бути пов'язаний із практичною роботою слухачів. Таку лекцію рекомендовано проводити наприкінці вивчення кількох тем, оскільки вона є узагальнюючою. Але оглядова лекція може передбачати також загальне ознайомлення з навчальним матеріалом, який не планується для детальнішого вивчення. Такі лекції дуже важливі для активізації самостійної роботи слухачів із метою опанування певних тем.

Квінтесенцією курсу є *оглядово-повторювальна лекція*, яка читається наприкінці курсу та відображає всі положення, які складають науково-понятійну основу курсу.

Інформаційна лекція — надає головну інформацію з теми відповідно до навчального плану та програми.

Підсумкова (або заключна) лекція — завершує лекційний курс, систематизує отримані знання, підбиває підсумки прочитаного курсу.

Слід зазначити, що у ВНЗ післядипломної освіти крім наведеної класифікації можуть використовуватися й інші види лекцій, які поділяють залежно від методів викладання навчального матеріалу.

Проблемна лекція — найскладніший вид лекції, який потребує від викладача глибокого володіння матеріалом, уміння створити

проблемну ситуацію. У цьому разі теоретичний матеріал подають у вигляді проблемної задачі, що має певні суперечності, які викриваються і розв'язуються разом зі слухачами.

Лекція-візуалізація. Така лекція є носієм усної інформації, перетвореної у візуальну форму. Можуть бути використані такі форми наочності: символічні (таблиці, схеми), образотворчі (фото, малюнки, слайди), натуральні (реактиви, препарати, апаратура й ін.). Загалом, читання такої лекції — це розгорнутий коментар підготовлених візуальних матеріалів.

Клінічна лекція. Особливістю цього різновиду лекцій є її структура. Проведення її потребує певної організації як навчального, так і лікувального процесу. Асистент лектора напередодні вивчає історії хвороб пацієнтів у базовому відділенні, вибирає, на свій розсуд, історію із класичним перебігом хвороби і готує коротку презентацію з цього клінічного випадку. Зі згоди пацієнта можлива його демонстрація під час доповіді. Звертають увагу на патогномонічні прояви хвороби, за участю лектора проводять огляд хворого, акцентуючи увагу на певних симптомах. Аналізують дані лабораторних, інструментальних і спеціальних досліджень. Завершують презентацію формулюванням діагнозу згідно з сучасною класифікацією захворювань. Ця частина лекції не має перевищувати 15 хв. Далі лектор переходить до викладання етіології, патогенезу, клініки, класифікації, діагностики та лікування захворювання. Звертають увагу на особливі клінічні варіанти його перебігу. Під час проведення клінічної лекції можливе інтерактивне опитування слухачів.

Лекція — прес-конференція — також достатньо складний вид лекції, що потребує від викладача високого професійного рівня, вміння швидко аналізувати й узагальнювати дані, які надходять. Під час такої лекції викладач називає її тему та просить слухачів надати письмові запитання стосовно цієї теми. Викладач упродовж 3–5 хв отримує запитання щодо змісту та починає лекцію. У цьому разі лекція не має набувати вигляду відповідей на запитання, а має бути повноцінним текстом, у процесі викладання якого дають відповіді на запитання, що надійшли. Така лекція цікава тим, що вона надає можливість отримати зріз знань слухачів.

Лекція удвох — цей вид лекції є розвитком проблемного викладання теми навчального курсу у формі діалогу двох викладачів. Але необхідно пам'ятати, що така лекція потребує ґрунтовної підготовки викладачів для сумісного розв'язання питання, вміння активізувати розмову з аудиторією. Необхідно, щоб слухачі залучалися до дискусії, ставили питання, наводили випадки з практичної діяльності, висловлювали власну думку. Важливою частиною лекції є відповіді на запитання слухачів. Як правило, на цей елемент лекції відведено мало часу, але нерідко запитання після прочитаної лекції перетворюються в окремий вид роботи лектора. Виходячи з цього виділяють активні форми лекцій.

Лекція-брифінг — складається з двох частин: короткого повідомлення лектора (до 20 хв) і відповідей на запитання слухачів (до 60 хв). Дуже важливим є зміст та форма повідомлення, тому викладач має ретельно підготуватися до нього. Принципова методична структура лекції-брифінгу: повідомлення лектора → запитання слухачів → відповіді лектора.

Лекція-бесіда будується по-іншому. Якщо лекція-брифінг не передбачає виступів слухачів, а лише запитання, то в цьому виді лекції допускають виступи слухачів, викладення їх позиції, обмін досвідом тощо. Методична специфіка лекції-бесіди в тому, що викладач надає певну інформацію, ставить питання слухачам, щоб почути їх висловлювання, спрямовує діалог у потрібне русло.

Цікавим видом лекції є *лекція-диспут*. Вона також має короткий вступ на початку, а потім перетворюється на полемічну бесіду. Функції лектора передбачають організацію лекції таким чином, щоб виникали зіткнення думок, аналіз розглянутих питань. Методична особливість лекції такого типу полягає в тому, що викладач має не лише вміти вести бесіду, відповідати на запитання, а й мати навички організації диспуту й керування ним.

Існує ще один вид лекції — *лекція-анкета*. Викладач складає анкету — опитувач із 20–25 питань за темою лекції. На початку лекції, отримавши анкету, слухачі під керівництвом лектора видаляють ті питання, які не викликають складнощів. Питання, які залишилися, ранжують за ступенем складності, актуальності, тематикою і складають план лекції.

З методичної точки зору така лекція досить складна як на етапі підготовки, так і на етапі проведення. Від лектора потребуються значні зусилля під час складання анкет, ерудованість, уміння аналітично мислити.

Практикується також *бінарна лекція* чи *лекція-дует*. Вона читається одночасно двома викладачами. Важливою умовою успішного проведення такої лекції є розподіл навчального матеріалу та попередня підготовка лекторів. Окрім того, від викладачів вимагається вміння співпрацювати та імпровізувати. Не менш важливим є також глибока професійна підготовка викладачів.

У лекційній практиці також описано ситуацію під назвою «*круглий стіл*». У цьому випадку два або більше лектори розглядають одну загальну тему в одній аудиторії. Викладачі мають і вести бесіду зі слухачами, і відповідати на їхні запитання. Вважається, що такий вид лекції максимально демократизує взаємовідносини лекторів та слухачів під час обговорення будь-якого питання.

У ВМНЗ читають також *лекційні спецкурси*. Як правило, вони виходять за межі навчальної програми, поглиблюють знання, отримані під час засвоєння програми. Завдяки лекційному спецкурсу слухачі знайомляться з певною науковою тематикою, науково-дослідною роботою кафедри тощо. Контроль знань, засвоєних під час лекції, може здійснюватися як безпосередньо, так і в дистанційному режимі, зокрема через віддалений контроль [1, 2, 4].

ВИСНОВКИ

У структурі всіх лекцій, присвячених певній дисципліні чи вивченню певного курсу, для підвищення якості навчального процесу мають переважати лекції проблемного характеру, комплексні й клінічні лекції. Сучасна лекція має бути добре ілюстрованою, вона не повинна мати описовий характер. Для більшої інформативності слід використовувати слайди, навчальні фільми, відеотехніку, а клінічні лекції мають ілюструватися клінічними розборами і демонструванням тематичних хворих. Однак широке впровадження й використання технічних засобів навчання у навчальний процес не має замінювати живе слово педагога, применшувати значення особистості викладача-лектора. Сучасна підготовка висококваліфікованих

лікарів передбачає оволодіння ними фундаментальними теоретичними знаннями, а також практичними вміннями та навичками. Професіоналізм викладача ВМНЗ, безсумнівно, включає володіння предметом викладання й уміннями й навичками, що базуються на практичному досвіді. Саме професіоналізм лектора як фахівця і педагога є запорукою забезпечення підготовки висококваліфікованого та всебічно освіченого лікаря. Звичайно,

з упровадженням дистанційного навчання суттєво зміниться методологія проведення занять зі слухачами, але живе слово лектора завжди буде залишатися запорукою розвитку клінічного та наукового мислення у слухачів.

Лекція є незамінним елементом у функції систематизації і структурі всього масиву знань із будь-якої дисципліни та служить головною ланкою дидактичного циклу навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Види семінарських занять у медичній післядипломній освіті / С. В. Видиборець, С. М. Гайдюкова, С. А. Гусева [та ін.] // Укр. журн. гематології та трансфузіології. — 2012. — № 1. — С. 17–20.
2. *Вороненко Ю. В.* Стратегії і методи навчання в післядипломній медичній освіті: навч.-метод. посібник / Ю. В. Вороненко, Т. Є. Бойченко. — К.: Вересень, 2004. — 160 с.
3. *Вороненко Ю. В.* Електронні навчальні посібники для відображення медичних процедурних знань: принципи, етапи створення, методологія / Ю. В. Вороненко, О. П. Мінцер, В. В. Краснов. — Вінниця: Вид. ВНМУ — 2009. — 160 с.
4. Дидактичні технології викладання питань репродуктивного здоров'я / Ю. В. Вороненко, А. І. Бойко, Н. Г. Гойда. [та ін.] — К.: Книга-плюс, 2011. — 192 с.
5. *Кучер О. В.* Роль базових відділень у забезпеченні безперервного професійного розвитку лікарів під час підвищення кваліфікації / О. В. Кучер // Зб. наук. пр. співробітників НМАПО ім. П. Л. Шупика. — К.: Вид. ПП Балюк, 2012. — Вип. 21. — № 3. — С. 622–626.
6. Правове регулювання атестації науково-педагогічних працівників у вищому навчальному закладі / В. М. Михальчук, І. М. Хоменко, С. В. Видиборець [та ін.] // Укр. журн. гематології та трансфузіології. — 2011. — № 6. — С. 35–37.
7. Роль семінарських занять у медичній післядипломній освіті / І. М. Хоменко, В. М. Михальчук, С. В. Видиборець [та ін.] // Хірургія України. — 2012. — № 1. — С. 125–128.